

Warmakuna Chopcca Ilaqtamanta
Qaway urquqnin: Felicidar (2019)

Ruwasqamanta Willakuy

Perú suyupa Chopcca nacionpi tradición costumbres ruwayninkuna

*Qillqasqa: Julio Navarro y
Adriana Maldonado*

Chopcca nación runakunaqa kunankamapas kaqlatan tukuyniraq llankayninkunata qatipankuraq. Nación chopcca ukupiqa achka llaqtachakunan tarikun kayqa Huancavelica regionpim kachkan, Perú suyupa hanay andinos kaq-ninpi. Nación Chopccaqaqa rakisqa kachkan Huancavelica hinallataq Acobamba provinciakuwapa chawpinpi, yaqa chunka suqtayuq uchuy llantachakunayuq kanku, chunkañataq Yauli distritupi, suqtataq Paucará distritupi, kay Acobamba provinciapi.

Chopcca sutichayqa qawarichin huk runapa kaqla sutiyuqta pinmi riqsichin

apu yaya “ancestro en común” manan may archivos kaqkunapipas imaynan paqarira kay suti tarikunchu, manaraq Incakuna chayamuyninpa wataku-namanta kay regionman runapa rimaynillantan risikun, ministerio de cultura willakuykunata uqarisqanta kay 2007 watapi huk llaqtaruna Arturo Crispín Quincho sutiyuq runa-pata, pinmi nin chay sutiqa qawachin huk runata Chopcca sutiyuqta, pinmi riqsisqa kara allin cultural ruwaq hina kay llaqtamanta, kuan hamuqpi uqarisunchis runasimipi willakuyninkunata (quechuapi) hina-llataq Roel y Martínez (2013) qillqa riqsichisqanpi tikrasqanta:

Relatos originales en quechua

“Kunan kay chopcca suyupi, ñawpaq pachapi yachasqa huk runa anqara Chopcca sutiyuq, chay runas kasqa qari qarillaña, pachakuynipas kasqa kasmachopcca, paysi chay apu patrunta lisukusqa Ilaqtan respitachinampaq qinaspansi mana kasukusqachu chay kamachikuyninta, chay patrunkunaqa chakataspanku plaza pampapi wañurachinku. Chay yuyarinankupaq chay Ilaqtapa sutinta churarunku Chopcca nispa”.

“Ninkun chay Chopccapampa Ilaqtapis yachasqa chay runa Chopcca sutiyuq. Chay runas kasqa qatun karay, kallpasapa, qari qari, paysi kanman kasqa Anqara taytamamayuqraq, chaysi pachakusqa chopccakuna hina, chay español runakuna suyunchikman chayaramuspansi chay taytapas wañurachisqaku, tayta Tupac Amaruta qinataraq. Chaymanta pacham sutinta yuyanankupaq Chopccawan suti-charunku chay Ilaqtata.”

Nación Chopccaqa ñawpariqtaqa riqsisqa karun Velasco Alvarado kamachikuynin watapi, 1969 reforma agraria kasqan rayku, 1981 watapi ayparunku oficial riqsikuyta “Comunidad campesina de Chopcca”sutiwan may ministerio de agricultura resolución urqurimusqankuwan, huk wata-mantaqa ña registros públicos Huancavelica Ilaqtapi qillqasqa kapurun. Chay kutimanta altoandinas kaqninpi 10,935 hectáreas allpa muyuriqninpi kanku. Mana umanchaqquna lidereskuna

kaptinqa manan mapa ñawpa nitaq cultural kayninpiipas kunanpas kanmankuchu karqa, may Paucará, Pumarana, Chontaka y Paqcho uchuy Ilaqtachakuna Chopcca ukupi kanku ichaqa mana oficial riqsisqaraqchu.

Hamuqpi aswan hatun ima kaynita kay Ilaqtapata riqsisun kunanpuniqa ancestrales kawsakusqankuta qatipankuraq, astwan allinta riqsinanchispaq sapankama ruwayninkunawan hinallataq raymichakuyninkunawan.

Traducción al castellano

“En el actual territorio chopcca, hace muchos años, habitaba un hombre anqara de nombre Chopcca. Era este un hombre muy valiente y aguerrido, que vestía la vestimenta típica chopcca. Él hacía valer los derechos de su pueblo. Por eso se enfrentó a las órdenes de sus patrones, negándose a obedecerlos, así que ante esta situación lo crucificaron y lo mataron en la plaza principal. En su honor, los hombres de aquellos tiempos denominaron Chopcca el lugar”.

“Se dice que hace años, en un pueblo que hoy lleva el nombre de Chopccapampa vivía un hombre que se llamaba Chopcca. Era alto, fuerte, muy valiente, descendiente de los anqaras, y estaba ataviado con la vestimenta típica chopcca. A la llegada de los españoles se les enfrentó y lo mataron como a Túpac Amaru. Desde esa fecha, en honor a él se puso el nombre de Chopcca”.

Terrorismomanta kawsarikuqkuna

Perú suyupi terrorismo watakuna-piqa rurales llaqtachakunan aswan sasachakuypi karqaku, Chopcca llaqtarunakunaqa sasapi karqaku allpanrayku hinallataq pay kikinkupas, 1984 watapi amachakuyta qallariykunku kay huñunasqa terrorismomanta, chaymi rondas campesinas paqarichiraku ñawpa-riqtaqa qarikunallan chaypi karqa, chaymantaqa warmikunapas

yaykunku aswan allin seguridadwan llatarunakuna kanankupaq. Kay ruwakuywanmi huñunasqa terroristakunata mana kay regionpi qipakurqakuchu, kunanqa Jorge Layme Escobar huknin kaq rima-yninta riqsichisun payqa Chopcca llaqtamantan, chaypin willakun imaynatan uyapayaranku chay sasa watakuna (Roel y Martínez, 2013):

“Kunan kay chopcca suyupi, ñawpaq pachapi yachasqa huk runa anqara Chopcca sutiyuq”

Warmakuna Chopccapampa llaqtamanta
Qaway urquqhin: Felicidad (2019)

Relatos originales en quechua

“Chay pachaqa karqa sasachakuymi ñuqanchikpaq, llapa terroristakunam yaykuramurqaku, chaypaqa chopccakunaqa kawsaranikuy quñulla. Wakin kamachikuqkunawan llaqtamasiykunam asuykuraku parlariq, mikuy ruraq, pachakuna puñunampaq huq. Chaykunam puñusqaku, chaymantas pacha achikyaykuyta tayta presidente de la comunidadta qapiruspa chaqnarunku, chayta yacharuspankus wakin llaqtamasinkunawan qayanakurunku rimanakuyman, chay terroristakuna kutichikunankupaq, chaypis terroristakunaqa qallarinku armanku tuqyachiyta hinaspamkus ayqirunku Antawasiman. Chaypis achka llaqtaruna kamachikuqkunapas wañusqaku (...).

(...) Chopccakunaqa warakankuwansi terroristakuwan piliasqaku, manas kasqachu armanku, chay Tinaqasapi qanchis terroristata wañurachisqaku, chullallanas qiparusqa. Chay huk puchuqtapas qapiruspankus Tinaqasapi wañurachiswaku hinaspachayllapi pamparunku”.

Traducción al castellano

“Eran tiempos difíciles para todos nosotros, en el pueblo incursionaron los terroristas. Los chopccas éramos muy unidos. Algunas autoridades y comuneros se acercaron a recibirlos, conversaron, les prepararon la comida y les prestaron pellejos para que descansen. Pero, cuando ya estaban durmiendo, a eso de las dos de la madrugada, capturaron al señor presidente de la comunidad; entonces los comuneros, enterados, llamaron silenciosa y rápidamente a una asamblea para organizarse y atacar a los terroristas. Así lo hicieron, pero empezaron a disparar los terroristas y se escaparon hacia Antawasa (Antaccasa). En esa ocasión varias personas murieron, incluyendo autoridades (...).

(Alrededor de Selaqaqa) los chopccas atacaban con sus huarakas (hondas), no tenían armas pero lograron matarlos en el lugar de Tinaqasa. Eran como ocho terroristas, al final solo quedaba uno. Entonces, en una lata de leche preparó una bomba, luego lo atraparon y lo mataron en el mismo lugar de Tinaqasa y lo enterraron en ese lugar”.

Semana santa raymichakuy

Manaraq semana santa chayamuchkaptin sapa viernes punchawta rezakuyta ruwakura yaqa qanchis semanas untacha, manaraq hatun punchaw kachkaptin may inglesia católica ruwarisqanman hina, chaynatan Vía Crucis de Jesús ruwayta yuyarinku Aku nipa sutichanku (samariy). Kay qanchis semanamanta

viernes santoman chayanchis “hatun viernes”. Chaypin achiqay illariyta yanapay ruwayta ruwakun, kay ruwakuypin mama taytakuna iskay latiguta warmankunaman panan cristota nanayninpi yanapananpaq.

Andino catolikuwan allin kawsakuyipi, Chopccaqa allin kawsay

*Campeño runapa qaway
urqusqa Huancavelica llaqta-
manta 4200 metros mama qucha
patanmantapacha kayninpi.
Qaway urquqnin: Michael Lohse (2016)*

uywakunamanta llakikun yaqa inti yaykuyta lliw uywakunata sawmanku eucaliptopa hinallataq mollepa chaki rapinkunawan ima millay unquy uywakunapata ayqirichinanpaq. Kay punchawllataq Crito procesionta ruwanku ña chisiyaykuypi waynasipaskuna Cristo qawaykuymán tikata chanqanku may purichisqankupi, chaypas mana chayllachu sapankama tupa nakuq iskinata, ñankunata tikapa rapiwan panpapi mastarinku.

Sábado punchaw, llapan llaqtarunakunaman quñi café, qurakunamanta yaku timputa aypunku. Gloria punchawman chayaruspaqa chapa tikraymi qallarirparin(kaypiqa iskay sayaypura waynakuna qipanman makin watasqa pananakunku huknin kaqta urmachinankama) llaqtapa ruedo pampa chawpipi. Kay ruwaymi llaqta qarikunapa allin kallpanta, yachayninta tantiyán, cristupa hanaq pachapa kutimusqata raymichaspanku.

*“Kaqlanpin
muyuriy
paqariy
qachwa
raymichaywan
andina
regionpi
tupan”*

*Kasarakuy ramichay huk qaru Andes
llaqtapi 4200 metros mama quchapa
patamantapacha*
Qaway urquqnin: Michael Lohse (2017)

Muyuriy paqarinapaq raymichakuy

Kay regieonpim sapa muyuriy paqarinapaq ruwayta raymichanku chaywan ancha suyasqa ruwakun allinwan kay llaqta kasqankuta hinaman Chopcca etnia kayninta kawsachinanpaq. kay raymiychakuyta chawpinpim chiqap rimakuyta tarinchik imaynatan paykuna tinkunakunku pacha mamawan hinallataq paykunapurapas, warmikunawan, kamachikuqninkunawan

lliw muyuriqninwanpas. Chopcca kayninkuta ruwayninta chiqap kayninkuta. ancha riqsisqa raymiyninkuqa carnavalmi(enero hinallataq febrero paray killakunapi), herranza ruwaypas(julio killa tukuykupta uywakuna markay) kantaq vigawantuy (llaqta llankay kurkuta apaspa wasita ruwanankupaq agosto killapin ruwakun).

Kay raymichaykuykunan ancha sutiriqsisqa hinaman kikin cultural Chopcca llaqtapa kanku,

Mamalla wawanwan Perú suyu Andes kayninpi.

Qaway urquqnin: Michael Lohse (2016)

kay ruwayninwan hamunku Chopccapa llapan uchuy llaqtachankunapa runankuna kay ruwaykunapias allin ñataq warmi utaq qari sapan kaqkuna ichapas masichakunkuman chayna kaspaqa allin riqsisqa kanman llaqtanmanta allinta umanta uqarinanpaq.

Qachwa/carnawal

Kaqlanpin muyuriy paqariy qachwa raymichaywan andina regionpi tupan, tarpuy kawsaykuna chaynallataq paray punchawkuna; ancha riqsisqa pachamaman haywakuqankurayku (allpaman, urqkunaman, mayumanpas) allin kusichuta hinallataq uywankunata allinta aypanankupaq. Qachwa raymichakuyqa domingo punchaw enero killamanta qallarín hatun punchaw hina, chaypin llaqtakunapa chawpi plazapi llaqtarunakuna huñunakunku, huñunasqa wayna sipaskuna kay pukllay ruwakuypi kanankupaq.

Iskay kaqninpin pukllayqa ruwakun. Ñawpariqtaqa pukllaqkuna yakuta, aku llinpita, aku sarata chaynallataq frutos rurukunata chanqanku. Qatuy ruwakuyninpitaq llallinakuy ruwakun maypin waynakuna kallpanta yachaysapa kayninta, riqsichinku chayman hina ichapas warmita akllakunman. Kay ruwakuykuna chawpinpin musicapas tusuypas, mikunapas kachkan chaypas qayarikun pukllaq wayna sipaskunata paykuna pura riqsinakunankupaq.

Llaqta runakunapaqa kay kallpa llallinakuy qaripuraqa ancha allin riqsisqam, sichus qari lliw kay suyunakuyta atiparun chayqa allintan ayllunta amachanqa hinas-papas paykuna rayku llankanqa, Chopcca warmiqa chayta maskan aylluchakuyta munaptin. chaypas mana chayllachu Chopcca qariqa riqsikuytapas aypanmi wiñay masin qarimasinkunamantapas.

Paqarisnintaqa, achiqay lunesta, wasikayta ruwakun ancha riqsisqa kamachikuqkunata waturinku pitukunawan tamborkunawan napaykunankupaq; punchawpitaq tukuy niraq haywakuyta ruwanku pachamaman uywankunata amachananpaq hinallataq ima millay unquymanta, suwaymanta, ereqimanta arkananpaq. Kay punchawpi huk rituwal ruwakun uywa markay maypin rinrinta kuchunku, kay ruwakuy apakusqanpin kasarachinku paris becerroskunata urquta chinata chaymanta kinuwata kutuchinku allinta mirarinanpaq.

Martes punchawñataq aycha kuchuy ruwakun kaypiqa aychata kuchunku, chayqa ninami yanukuyta ruwakunqa achaka koliswan, llapa waqtankunawan, rikra chaki tullu aychankunawan, allin mikuna, mayordomo runakuna chayta convidanku lliw waturiq runakunaman, comparsakunaqa qatipanku qachwa raymichakuywan.

Miércoles punchawñataq qachwa tukukuy, uchpa miércoles chaynatapas nillankutaq, wamani ruwaytan chay punchaw riqsikun, huk kawsaq llama uywata apuman haywanku uywankunata amachananpaq. Qachwa raymichakuyqa tukun uywa kawallu raskiyinwan sapa Chopcca llaqtachakunapi ruwankun.

Herranza raymi

Herranza ruwakuyta santigo nis-papas sutichankun, católico ruwayninwan tupaqtinmi sapa iskay chunka pichqayuq julio killamanta raymichanku. Kay punchawpin markay ovino, vacuno hinallataq camélido uywakunata qallarinku, Chopcca llaqtarunakuna yanapanakunku kay apachikuy ruwarisqankupi ñataq apukunaman hinallataq mamapachaman allinwan allpa tarpuy kanapan hinallataq uywakuna mirarinanpaq.

Kimsa utaq tawa punchaw qipatarqmi kay raymichakuyqa qallarín, kamachikuqninkunawan ima kaq ruwayta allinta kama-ykachinakuspanku, uywakunata

cinta churasqankuta rantinku chaynallataq mikunata lliw llaqta runakunawan mikunankupaq. Qataykuna waylla ichuta maskanku chaykunaqa allin taqyasqan kanku kayta haywakusqapa muyuriqninman churaku hinallataq sumirukunapa muyuriqninmanpas.

24 Julio killa tutamanta vigiliyata qallarinku, runasimipiqa velakuy sutichasqan. Sapanakama wasipin apachikuy misata ruwanku tukuy niraq kaqkunawan uwakuna mar-kanakupaq, chaypi rin uywapa ninrinman cintakuna, sara, llampu, azúcar, kinuwa, wanzukuna wakan riqchakuq, upyaykuna, puka tikakuna, tukuy llimpi rumi, qulqi, kukachapas, lliw kaykunan allinta miray kaynintan qawarichin. Vigila ruwakuyninpin llaqtarunakuna huñ-nakunku, upyanku, tusunku kukata chapchaspá, ñankunataq comparsa wasin wasin waturin chakanakuna tukuy niraq llinpi cintawan churasqata quspa, hinallataq waqrapukupa waqayninwan parischaykukuspa.

Chawpi tutaman chayaruspa paga aputa ruwanku, ñawpaqtaqa

*“Markay
ovino, vacuno
hinallataq
camélido
uywakunata
qallarinku
ruwayta”*

regionpa pachamamapaq hinallataq apukunaman haywakunku. Kay ofrendataqa uywakunapa dueñunmi ruwan paykuna yachaq hina suti-chasqa, pinmi urqupa waqtanpi tuquta haspinan chayman apakunapaq lliw apachikuyta churanapaq allin amachayta chaskinanpaq. Chaymantaqa

tutaraq ruwasqa llampu akuta wichichina uywakunapa wasipa lliw muyuriqninman, pachamamaman mañarikuspa allinwan ima uywakunapaq ruwayninta qatipanankupaq.

25 julio killapi tutacharaq llaqtarunakuna ichuwan

Chopccapi waynakunata chalanés sutiwan sutichanku uywakunata qatinku raymichay markayman

Qaway urquqnin: Ministerio de cultura del Perú

kancharichikuspanku wakin uywaku- napa millwanta kuchuy tukunku kayta ruwanku uywankuna mana wañu- nanpaq, unquykunata hinallataq millay ruwaykunata manchachinanku- paq. Kay ritualta ruwaruspa mondogo lawta mikunku, kaytaqa sara pelawan, chuñuwan, waka, kuchi aychawan yanusqata ruwanku.

Chawpi paqariytaqa Wakalaqay qalla- rirpaqtin, warmi umanchaq tinyata chanchanyachin utqayman sapan waynakuna markayman uywaku- nata qatinku hinaspa waqranmanta hapinku. Paykunan china urqu wakata cinta sapankama ayllu akllasqanta rinrinman churanku mana chinka- nanpaq chaynallataq pipa kasqanta riqsinankupaq. Chaymantaqa chiku chikuta paya warmikuna chiqichinku wallqata llapallan uywakunaman hinaman llaqtarunakunaman allinta uywakuna miranapaq qali kananpaq chaynallataq waturiqkuna allin kaw- sakuywan kanankupaq.

Chaynatan raymichakuy tukukun mondongo tuta mikunawan, aqawan, aguardiente tukuy tuta tusuykuywan.

Vigawantuy

Vigawantuy raymichakuytaqa minkakuypi llapan llaqtarunakuna llankanku kimsa punchaw hunta Agosto killapi ruwakun kуска par- tin killapi hutaq semana pasaykuqta, sapallan kaq maqtakuna ruwayman yaykunku allin kallpasapa kayninta llapallan sapallan sipaskunaman sumaq raymichayrayku pachasqata riqsichinankupaq.

Lliw chopcca llaqtarunakuna vigawantuy kay tiquerccasaman rinku kуска sacha sachamanta rinku qipiqkunata puriyisispa, montemanta llaqtakama. Qaway urqunin: Ministerio de cultura del Perú.

Qaway urquqin: Ministerio de cultura del Perú

Kay faynapiqa iwkalipto hinallataq allinsu sachakunantan kuchunku raku kaspikunata wiqrinku chaywan wasita, llaqta wasita, chakata tukuy ima llaqta runakuna munasqanta ruwanku, sapankama chunka suqtayuq Chopcca llaqtachakunapi sapa wata llankanku, Tinquerccasa llaqtachan aswan acha riqsisqa kay raymichakuyupi maypin pichqa waranqa warmi qari plaza panpapi huñunakunku, takinku, tusunku, upyanku achka alcoholta mana pipa arkasqallanpi.

Yachaqkuna hinallataq kama-chikuqkunanan umanchanku vigawantuy faena ruwaytaqa, ima kaqta ruwakusqanta qatipaspa unay watakunañan kaytaqa ruwanku chaymi kunankamapas kaqchalla kay raymichakuyqa, ñawpa awikunamantaraq kunakamapas kaqtan ruwayninpi qatipanku.

Kay raymichakuyqa autoridad runapa wasin qallarín ritualta ruwaykuspa iskay china urqu llamatan sipinku haywakunankupaq, aychantañaataq lliw raymichakuyupi mikuna qaranankupaq hapinku, chayman autoridad runakunaqa kukata, traguta, cigarros, siwada aqata huk mikunakuna warminkuna yanusqanta aypunanku lliw chaypi kaqkunaman.

Ñawpariq punchaw tutapi llapallan ruwaqkuna llaqtapa plazanpi huñunakunku, religiosos takikunapa chawpinpi kullumanta chakana ñawpaqninpi ritualta ruwanku hampara hawanpi hachata, lazo waskata lliw faina ruwaypaq chaykunaman

velas, kukata, cigarrosta, traguta churanku, kaykunaqa cruzpa allin saminchasqan.

Manaraq kay faena qallarichkaptin cargontes huñunasqa wasin wasin, ñanninta minkarikunku waynaku-nata, lliwta akllaruspanku kunanqa akllaqku pinmi cargotes runakunata umanchanqa hinallataq hachamasuta akllanku payqa hacha, tragu lliw ruwaqkunaman quqmi. Lliwña plazapi huñunasqa kachkaptinku sacha sachaman rinku wallpa waqay aswan tutaraq, takikunapa, música tinyapa waqayninpa chawpinpi kaqta ruwayninkuta qallarínankupaq.

Lliw purisqankupi, sacha kuchusqankupi runasimi takita takinku, sachatan warmi hinata qawanku chaymi sumaq llampullata kuchunku lliw vigawantuy ruwakuyupi, ninku kulluqa munanan qipichikuyta chaymi huk sapa-llan warmi kurkuman waskawan watasqa kanan, kayta ruwanku sacha aswan sanpalla kananpaq lliw ñan llaqta chayaykunakama, wami pisipasqa kaptinqa sachaga manan qipichikuyta munanqachu.

Sachakuna kasqanman chayaruspaqa payqu mikunata ruwanku papa yanu uchuyuqta, hankayuqta mikunku chaymantaga sacha akllasqanku sikipi llillata mastanku lliw apachikuy ruwanankupaq kaqta mamapachata mañaykukuspa allillawan mana ima sasachakuywan utaq llakiwan chay llankaykuna qispinanpaq chayta ruwanku takikunapa chawpinpi Vía Crucis de Jesús nisqanman hina.

*“Runasimi
takita
takinku,
sachatan
warmi
hinata
qawanku”*

*Waynakuna sutiriqsisqa
Vigawantuy ruwakuypi
llankaspa*

Qaway urquqnin: Ministerio de cultura del Perú

canto original en quechua

*Huknin chayamun, qawapayawan
Huknin chayamun, rikupayawan
Chakiymanta umaykamam qawapayawan
Chakiymanta umaykamam rikupayawan
Qawapayawan.*

*Kallpachallata tapuykuptiyqa
Fuerzachallata kunaykuptiyqa
Kaynintataq, wahnintataq muyullawachkan
Kaynintataq, wahnintataq muyullawachkan
Muyullawachkan.*

Traducción al castellano

Uno llega y me mira insistentemente
El otro viene y me anda observando
De pies a cabeza, una y otra vez
Sus ojos van desde mis pies a la cabeza
Me mira y mira.

Si pregunto con energía
Si pongo fuerza en averiguarlo
Me va rondando por aquí y por allá
Va dando vueltas a mi alrededor
Me anda rondando.

Kay faena qallariyqa kama-chikuqkuna makipin kachkan pikunan ñawpaqta hachawan sachata takanku chaymantaqa machukuna hinaman waynakuna takanku kuchunankukama. Ña kurku karpaqtin kamachinakunku llaqtaman apanankupaq, chaypaqa chitqakunata hinallataq waskakunata munanku vigaman watanankupaq kinranpata metro kуска partin qaru qaruchapi watanku iskay qati qati waynakuna vigapa waqtanpi churakuspanku qipinankupaq. Ñan kutinapaqa sumaqlatan rinku mana vigaman tupchikuspa, ñanqa qaqantin chaprakunapas kan chaymanta allinta qawakuspa apanku, chaypiqa llaqta runakuna puriysinku takinkunawan qipiqkunata kallpachaspa

kaqllanpi chay sasa ruwakuyta qispiykachinankupaq.

Ña llaqtaman chayachkaptinku kuchukancha ruqay apakun kay ruwakuyqa kamachikuqkunata rima-yninta takyachinku kaqta hamuq watapi vigawantuyta ruwanankupaq. Chaymantaqa sapan kama llantakunapa plazanman cargotes runakuna yaykunku iglesiapa ñawpaqninpi vigaskunata sayaykachispa mana ima sasachakuywan llankakuy tukusqanta añanchaspanku. chaymantaqa tusuy, takiy, aguardiente upyay qallarín kusiyñinta riqsichispa, takita takiykuspanku chay takin llaqtapa kusiyñinta, allin ruwayñinta riqsichin kaypas Roel y Martínez (2013) taki uqarisqanmi:

canto original en quechua

Kayqaya, kayqaya cumplykamunchik
Kayqaya, kayqaya cumplykamunchik
Watantin entero pensar pesarta
Watantin entero pensar pesarta.

Traducción al castellano

He aquí, he aquí que hemos cumplido,
 He aquí, he aquí que hemos cumplido,
 El año entero de pensar con ansia
 El año entero de pensar con ansia.

Kay raymichayqa wankakuy tusu-
 ywan tukupun, llaqtapa plazanpi
 qallarín chaymantaqa kamachiku-
 qkunapa wasipin qatipanku 'pikunan
 watan watan kay raymichakuyta
 ruwanku.

culturales” mana científí-
 fica rimaywan taqyachisqa

kaptinmi kay hampikunaqa
 mana kaq kasqantachu riqsinku.
 Chopcca llaqtapiqa tarikun tullu
 allchapaqkuna (makiwan sumaqta
 qaquspan ima nanaytapas tani-
 chinku) wachachiq (warmikuna
 wachaqta yanapaq), kuranderos(
 rezukunawan, takikunawan, qusñi-
 kunawan mamapachapa kallpanta

*“Chopcca llaqtaqa
tradiciones,
creencias
ruwayninkuta
kunanka
kawsachinku,
rayminkunamanta
huq ruwaytapas”*

qayarinkun millay ruwakuynata ayqichinanpaq), qura yachaq(llaqtapi qura hampita riqsiq), hampiq hinan kanku paykunaqa awinkunamantan chay yachayta chaskirqaku imaynatan hinallataq imapaqmi sapankama qura hapikuna. Acha riqsisqa unquyta imaynatan haminkun riqsiykusunchis:

Pacha, kayqa kapun apuyayasqa allpapi runakuna samaqtinku, huk Apupa kaqninpi samarpaqtiyki

mana ñawpaqta mañarikuptinki chaypi samakunaykipaq, chaymi mana mikuypas kanchu, qaranchispas hukman llinpikun mana utqayman hamispaqa wañuytan tarikunmanku. Kaytaqa huk yachaq runa apachikuyta qunan pachamaman chay pagaapullawanmi hampikun

Gentil wayra, kayqa ñawpaq awlukunapa tullunta saruptinkin utaq uqariptiyki chaytan gentil nispa

*Chopcca llaqtarunakunapa
retratunkuna*

Qaway urquqnin: Michael Lohse (2016)

*Andina Warmi warmá chopcca llaq-
tapa pachanwan pachayusqa.*

Qaway urquqnin: Michael Lohse (2016)

sutichanku. Kaymi kurkunchis ukuman yaykun chaymi gentil wayra wapu nanaytan ruwakun. Kayta hampinapaq kuradenro chay tullu uqarisqanta tarinan, panpachakuyta mañakunan geltilkunata hinaspa ritualta ruwanan tullukunata kañaspa chaymanta mayuman wikchuspa.

Pukiyu, kayqa warmikunatan aswan unquchin, pukiyuman yaykuptin chirapa kachkaptin kay unquyqa yaykukun, sichus warmi mikuchkan chayqa mikunantakama yaykun chaymi wiksan punkin, mana mikunayanchu nitaq puñuyta atinchi. Kay unquyta paga apuwanmi hapikunman.

Manchakuy, Perú suyupi ancha riqsisqa unquymi, kayqa warmakunata wapuchata hapin qunqayllamanta urmarpachiqtinku, mancharpachiqtinku. Kaywanqa hapikun qicha, mana mikunayanchu, puñuytas aysanchu utaq puñuspapas kurkun taspikun, yachakusqanman hinaqa warmakunapa almanmi kurkunmanta llusqirpan nishuta mancharpachiqtinku, kaytaqa hampin kurandero runa rezukunata ruwaspa kуска kukawan cigarrukunawan hina, chaypin yachaq espirituta qayan warmaman kutiykunapaq (wakin Perú suyupa regionkunapiqa runtuta utaq quwita warmapa kurkuta qaqunku rezuta ruwaykuspa chaypi chay millay manchakuy yayakunapaq hinaspa warma hampikunapaq).

UNESCO rimamusqanman hinaqa huk llaqta patrimonio cultural kananpaqa, achka mañakuykunatan huntachinan kay kawsay ruwaykunata chaskinanku ñawpa awinkunamanta hinaspapas kay chaskisqankuta wawa churinkunaman yachachinan, lliw willakuy rimaykunata, artes, llaqta ruwaykunata, rituales, raymichakuykunata, pachamama riqsiy ruwakuyta lliw tiksimumyuta, chay llaqtamanta artesanía yachayninta hinaman ruwaynintapas. Nación riqsisqa kananpaqa etnia utaq comunidad kanan hinaspapas huk rimayta llapankupapas rimananku (Chopccakunapaq uechuwatan rimanku), huk allpa tiyakusqallanpin kananku, kama-chikuyninkuna allin kamachisqa kananku ima raymichakuykuna ruwaykuna kikin llaqtamantan kapunan.

Chayraykun 2014 watapi Nación Chopcca, ministerio de cultura riqsiykun patrimonio cultural inmaterial de la Nación sutiwan, kay hatun suti riqsikuy cultutalta quykun tukuy llaqta ruwakuyinkuta yachayninkuta awinkunamanta, wawa churinkunaman yachachispa ruwasqanku rayku.

*“Manchakuy,
Perú Suyupi
ancha riqsisqa
unquymi, kayqa
warmakunata
wapuchata hapin
qunqayllamanta
urmarpachiqtinku,
mancharpachiqtinku”*

Qari warma chopcca pachanta qawachispa.

Qaway urquqnin: Michael Lohse (2016)

Aswan riqsinapaq:

- Ñawpaqtaqa mama taytakunan wawa churikunamanta warminta utaq qarinta akllarqaku, kunaqa kikin sipaskuna waynakuna masinta akllakunku.
- Chikan alcoholyan upyanakunapi kanan kay llaqtapiqa yaqa llapan llaqta runakuna evangelicos kanku.
- Ruwayninkupi chuñuta ruwanku hinallataq charkita ñataq llamapa utaq uwiqapata. Kayta ruwanku mana mikunapaq kaqñin paray timpupi utaq qasa killakunapi; achaka mikunatan huñunanku sasa punchawkuna tukunankama, qaruman puririnapaqpas kay mikunaqa allinmi quqawchakunapaq.
- Chopccapa pachankunaqa yachayniyuqmi. Warmikunapa sumirunpiqa achata tikasapa kayqa sapan kasqantan qawarichin, qaripas chaynallataq, warmi qaripas allin llinpitan churakunku. Kasarasqakunapa pachanqa qayma llinpimantan.
- El atractivo de la mujer chopcca o azucarcha es su voz. El canto es el mejor atributo de una azucarcha y es demostrado a través de los harawis o cantos regionales.
- En el vigawantuy los hombres usan el chumpi, un cinturón que les brinda fuerza además de evitarles daños y accidentes al cargar las enormes vigas durante la celebración.

Yachakuy urqasqanchista:

Agencia Andina de Noticias (2014). Declaran Patrimonio Cultural de la Nación a la Comunidad Chopcca. Obtenido de <https://andina.pe/agencia/noticia-declaran-patrimonio-cultural-de-nacion-a-comunidad-chopcca-527557.aspx>

Agencia Andina de Noticias (2014). Declaran al Vigawantuy de Huancavelica como Patrimonio Cultural de la Nación. Publicado el 1 de agosto de 2014. Obtenido de <https://andina.pe/INgles/noticia-declaran-al-vigawantuy-huancavelica-como-patrimonio-cultural-de-nacion-489446.aspx>

Roel, P. y Martínez, M. (2013). Los Chopcca de Huancavelica: Etnicidad y cultura en el Perú Contemporáneo. Lima, Perú.

Turismo Huancavelica (2014). Nación Chopcca. Publicado el 2 de octubre de 2014. Obtenido de <http://www.turismohuancavelica.com/articulos/nacion-chopcca>

UNESCO (2011). ¿Qué es el patrimonio cultural inmaterial? Obtenido de <https://ich.unesco.org/es/que-es-el-patrimonio-inmaterial-00003>